

Juuri-sanan muutamista verbijohdoksista¹

Juuri-sanan metaforinen käyttö liittyy perinpohjaisuuden kuvaamiseen. Kun jotakin asiaa on tutkittu sen syitä, juuria myöten, juurin jaksain, ilmaisuksi on helposti syntynyt nimenomaan itäkarjalaismurteissa jokin *juuri*-sanan johdos. Valikoima on verrattain runsas: *juuria*, *juurtaa*, *juurrella(kse)*, *juurittaa*, *juuristella*, *juurruttaa*, *juurratella*, *juurustaa*. Lisäksi voi mainita yksinomaan 'riidan haastamista, toisen vikojen etsimistä' merkitsevän verbin *juurevoitella(kse)*, joka tässä sivuutetaan.

A. 'Tutkia, kysellä tarkoin, kaivella (asioita)'

1. *Juuria* 'tutkia, kaivella'

Lönnrot: 'undersöka roten, begrunda'; tutkia ja juuria Jumalan sanaa. Tietoja on seitsemästä pitäjästä (Kuusjo Sam KuhL Oriv Urj(2) Säck Kurk). — Ei kellä ol aikka niit kirjoi kaikki läpitte lukke ja juuri | Kuusjo. — »Mitäs sää ukkoo siält hajet?» kysys Pansum muar ku faar kontis permanol täys juavuksiis. »Hajen kirvest!» vastas faar tyrmiääst. »Mitäs sää ukkoo kirveel teet?» juuris muar, kun näki toise huano saato. »Tapav vanhoi ämmii.» | Sam. — . . . kun sitä (asiaa) juurittiin . . . | Säck. —

Viron verbiä *uurima* 'forschen, durchsuchen, grübeln, schnüffeln, ergründen' on Heikki Ojansuu Vir. 1909 s. 55 verrannut vastaavaan *j*-alkuiseen suomen sanaan.

2. *Juurtaa* 'kaivella entisiä asioita, riidellä, juonitella'

Tietoja on seitsemältä paikkakunnalta. Vain yksi niistä (Rautu) on suomalaismurteiden puolelta, muut ovat Itä-Karjalasta (Nje Riip Salm Sui Suoj Säämä [2]. — Pitäs sannuo kerra ja hylätä siihe(n) eikä ain juurtua sammua asjua | Rautu. — *kehtuat sinäi jürdua neññ joudav̄i azieloi* | Salm. — *se koittelõ mium pi_ällä jürdoa* | Sui. — *hüö vie pitkäh jatkētäs sidä pavaritšä varitu* (sp.), *inēhmizēd jürdäjād molēmbav* ('pahat riitelyä jatkamaan') | Säämä.

Perinpohjaisen asioiden kaivelun mielikuva on luultavasti ollut synnyttämässä tätäkin käyttöä. Juuria myöten on asioita kaiveltu, juuria myöten kis-

¹ Otteita kirjoittajan v. 1958 Helsingin yliopistossa tarkastetusta opintotutkielmasta »*Juuri* johdannaisineen suomessa ja itäkarjalaismurteissa», jota säilytetään Sanakirjasäätiön arkistossa. Tutkielmaan liittyy useita levinneisyyskarttoja.

kottu päivänvaloon. Tästä on helppo siirtyä riitelyyn ja juonitteluun; niitähän asioiden kaiveleminen usein aiheuttaa.

Toivonen esittää ksm. **jūrtadək* >? lp R *jurtet*, N (harv.) *juřdet*, I *jurdeđ*, Ko *juřdeđ*, Kld. *juřte-* 'ajatella, arvella'. Eri merkityksissään *juurtaa* esiintyy yli 20:ssä suomalais- ja itäk.-pitäjässä; eniten on tietoja käsillä olevasta 'asioiden kaivelemisesta'. Mikäli lappi on saanut sanan lainana suomalaiselta taholta, voisi merkityspuolen selittää lähinnä tällaisella 'asioiden kaivamisen, asioiden syventymisen' merkityksellä, josta olisi päästy merkitykseen 'ajatella'.

Itäkarjalaismurteet tuntevat myös frekventatiivisen samamerkityksisen *juurella*-verbin (Nje Riip Salm Säämä). Säämäjärveltä ja Suojjärveltä mainitaan refleksiivijohtaminen *juurrellakse*. — *aivee vai jūrdelet, putim sinussaz et küle* | Salm. — *vanhoi dīetōloi jūrdełow; heitā nūgōi tūđdem pagizendū, lövvā ütū paginoa* | Säämä. — *elā mūm peāl jūrdełiete!* | Suoj.

Viron *juurdlema, juurelda (juurdleda)* 'nachforschen, erforschen' (Wied.).

Yksinäiseksi maininnaksi jää Oriveden *juurrella* 'kysellä perin pohjin'. Vrt. kuitenkin tähän samalla paikkakunnalla tunnettua synonyymista ilmausta *juuria*.

3. *Juurittaa* 'tutkia, kysellä'.

Tämä on etupäässä itäkarjalaismurteiden ja niiden välittömässä läheisyydessä olevien omien murteidemme tuntema ilmaus. Kirjallisuudessa Santeri Alkio on kuitenkin käyttänyt sitä (Murtavia voimia s. 103). Suomen puolelle jäävät Tohmajärven, Kiihtelysvaaran [2] ja Ilomantsin [4] tiedot. — En kehtoo juurittoon ennee entisii | Tohm. — Eikö hiän lies sitä hyvästik kuulut kun se sitä vielä juuritti jotta mitenkä se on | Ilo.

Itäkarjalaisia tietoja on seitsemältä paikkakunnalta, niistä yksi Vanhoista runoista (Nje Riip Salm [2] Säämä [2] Suoj Kie; Pistojarvi, Koljola). Erään tiedon kotipaikkana mainitaan Vienan-Karjala. — juurittua 'ottaa selvää perin pohjin' | Salm (Pohj.). — *hūvin nūgōi šie jūřitat, ed unoha ('mqañitat sanomah')*! | Suoj. — *patvaška ainai jūřittav, jotta onko še toši* | Kie. — Aina l(ieto) L(emminäinen) | Juurittaa nimiä siltä | Pistojarvi, Koljola; VR I₂ 1013: 92—93.

Pohjanvalo mainitsee 'ottaa selvää perinpohjin' -merkityksen lisäksi käytön *juurittua* 'murjottaa', josta vrt. seur. *juuroitellakse*. Vrt. myös *juurottua* 'murjottaa, olla alakuloinen'. »Midä lehmy juurottannoh, vikse ei ole terveh.» (Pohj.) Tämä on kenties vaikuttanut *juurittaa*-verbin merkitykseen. (*Juurottaa* <? *iuurottaa*.)

Säämäjärveltä on mainittu myös frekventatiivinen ja refleksiivinen *jūroitellakseh* 'kysellä tarkoin'. — *midābo jūroiřtēllettoz aivin, tommōtat* ('kyselet') *hūvi*.

Suojärveltä on mainittu *juroite.nakseh*, joka on saanut merkitykseensä 'riitelemisen' vivahduksen. Merkityshehityksen voisimme johdatella esim. näin: 'kysellä tarkoin' > 'kaivella asioita' > 'kaivella vanhoja asioita, toisen vikoja haastaakseen riitaa'. Tätä merkitystä vertaa Pohjanvalon sanakirjan tietoon *juurittua* 'murjottaa', ovathan 'riiteleminen' ja 'murjottaminen' sukulaiskäsitteitä.

4. *Juuristella* 'kaivella, viittailla'.

Ainoa tieto Lönnrotilla: 'utgrunda; insinuera'; juuristella ja vääristellä asiata 'utgrunda och falskeligen framställa 1. utmåla, insinuera och förvränga'.

Voi varmaankin olettaa, että tässä on sointuparin tavoittelu ollut verbi-johdoksen pohjana.

5. *Juurattaa* 'juonitella' on momentaanisuuteen viittaava, merkitykseltään k-s:aansa intensiivisempi *juurtaa*-verbin johdos ks. SKRK I 65. § 13) — Elä juurrata, ei tule hyvä | KorS.

Samaa merkitsee frekventatiivinen edelleenjohdos *juurratella*. — Elä juurrattele, ei pelätä kuitengi eiga varata | KorS.

6. *Juurustaa* 'perin pohjin kysellä, tiedustella'.

Tämä verbi on tunnettu hyvin suppealta kaakkoishämäläismurteiden alueelta viideltä paikkakunnalta (Kym [4] Eli Iit Jaal Vla). — Ihan kylläns saa toin pojan kans, kun sen siit pitää juurustaa kaik asiat nii tarkkah ihan juurta myären — kiäl lapaintuu sen kans | Kym. — Kun muistetaan, että näillä seuduilla tunnetaan *juurus* 'tyvipuoli', lienee merkityskuva selvä. Jos jotakin on haluttu tiedustella perin pohjin, on kysytty »juurta» 1. »juurusta» myöten »juurustaen».

B. 'Tehdä perinpohjin, ahertaa'

Tähän ryhmään voidaan lukea verbit *juuria*, *juurtaa*, *juurata* ja *juurastaa*.

1. *Juuria* 'tehdä jotakin vaikeasti suoritettavaa'.

Iitti — Jaala: Ja sit (patarouvaa) ei saam maah (mustassa maijassa) milläh, eij juurimallakah, ei kivin eikä kirvehij ja . . .

2. *Juurtaa* 'ahertaa, tehdä kaikin voimin'.

Verbin käytöstä tässä merkityksessä on tietoja kolmesta pitäjistä (KanN Kong [2] Jäms). — Ku se oekeej juurs ni siinä se ol' kaheη kymmeneη kuhilaam paekol'la sem päevätyö ku se juurs oekee ahkerùvvella | KanN. — Tehäj juurtoa nin ahkeraar raokka työtä | Jäms.

Kurikasta on esimerkki: Siälä se juurtaa ja jaartaa koko päivän eikä sittekäät tuum mitää. — »Juurttaminen» ei tässä merkitse suinkaan mitään ahke-

raa työntekoa. Silti saattaa alkuaan olla kysymys työnteosta, joka *jaartaa*-soin-
tuparilla on saatu väheksyttäväksi; vrt. esim. *puuhaa ja paahaa*.

3. Muutamia tietoja on verbistä *juurata* 'ponnistella'.

Lönnrot: 'streta, bråka, anstränga sig' (= juuraila).

Hämeenkyröstä on ilmoitettu merkitys 'ponnistella, yrittää, puskea'. Jout-
sasta verbi esitetään selittämättä merkitystä.

4. *Juurastaa* 'uurastaa, raataa'.

Käyttö tunnetaan Hämeenkyröstä ja Hattulasta: (Ei rikastu) vaikka kuijka
juurastas | HKyr. — Älä nyh hyvä laps täällä rupeejuurastaa! | Hat.

Merkitystä voi pitää odotettavana, mikäli *juuras* 'sisukas' on ollut tunnettu.
Johdoksen syntyyn on voinut vaikuttaa myös *uurastaa*-verbi.

ARTO INGERVO

De certains verbes dérivés du mot *juuri*

L'emploi métaphorique du finnois *juuri* 'racine' se rattache à l'idée de pénétrer jusqu'au plus profond d'une chose, de n'en omettre aucun côté. Le fait d'examiner une question jusqu'à sa «moëlle», jusqu'à ses «racines» a souvent été décrit au moyen d'un dérivé du mot *juuri*. Le choix de verbes est abondant:

A. 'Examiner, interroger attentivement, fouiller les choses': 1. *juuria* 'examiner', 2. *juurtaa* 'fouiller parmi les questions du pas-

sé, se quereller, être capricieux', 3. *juurittaa* 'examiner, questionner', 4. *juuristaa* 'faire des allusions à une chose', 5. *juurrattaa* 'faire des caprices', 6. *juurustaa* 'interroger en détail, demander des informations.'

B. 'Faire avec grand soin, travailler assidûment': 1. *juuria* 'faire un travail difficile', 2. *juurtaa* 'travailler assidûment, de toutes ses forces', 3. *juurata* 'faire des efforts', 4. *juurastaa* 'travailler assidûment, en faisant de grands efforts, peiner'.

ARTO INGERVO